

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПРАВА І ДЕРЖАВИ; КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.7

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2020.38.204103>

Г. В. Гайду, аспірантка

Донецький національний університет імені Василя Стуса
Кафедра конституційного, міжнародного і кримінального права
вул. Грушевського, 2, Вінниця, 21000, Україна

e-mail: h.haidu@donnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3271-5943>

СТАН НАУКОВОЇ ВИВЧЕНОСТІ ПРАВА НА СПРОТИВ ЯК ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕАЛЬНОГО НАРОДОВЛАДДЯ

За сучасних умов становлення демократії в Україні надзвичайно актуалізувалося питання реалізації реального народовладдя, зокрема права на спротив. Дана наукова розвідка – це авторська спроба з'ясувати стан дослідженості права на спротив як форми реалізації народовладдя в Україні. Це дозволить виявити теоретичні прогалини та заповнити їх за допомогою наукового осмислення практики реалізації різних форм народовладдя з метою подальшого нормативного врегулювання та легітимації цих форм.

Дослідження специфіки реалізації права на спротив як форми реального народовладдя через його соціальне призначення дозволить встановити кореляцію між правовою культурою громадян та перспективами демократизації суспільства, де право здатне виступити каналом комунікації між рівнем правової культури суб'єкта реального народовладдя (людини, громадянина, народу) і самим процесом реалізації народовладдя.

Ключові слова: право на спротив, реальне народовладдя, демократія, суверенітет.

Ідея народовладдя є ключовою у суспільному розвитку людства, без якої неможливо уявити побудову громадянського суспільства та правової держави. Закріплена в тексті Конституції України ідея народовладдя визначає демократичний вектор розвитку суспільства, його концептуальні устої. Принцип народовладдя може реалізуватися двома шляхами: безпосередньо (вибори, референдум) та через представницькі установи. У прямій демократії між волею народу і її втіленням у рішення немає опосередкованих ланок: народ сам бере участь в обговоренні та прийнятті рішень. Безпосередня демократія – це природне право народу, вона з'явилася раніше за представницьку.

За сучасних умов поширення демократії у світі та трансформаційних процесів, що відбуваються у країнах пострадянського простору, важливим елементом є саме вивчення можливостей народу безпосередньо здійснювати надану йому владу як носієві суверенітету та джерела влади.

Постановка проблеми. Сьогодні питання народовладдя актуалізується як ніколи у зв'язку з розширенням можливостей здійснення реального народовладдя та виникненням нових форм як опосередкованого, так і безпосереднього народовладдя. Ці форми виникають безпосередньо з практики реалізації народовладдя і потребують наукового осмислення з метою подальшого нормативного врегулювання та легітимації цих форм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Становлення та розвиток цих форм народовладдя відбувається нерівномірно як у законодавчому забезпеченні, так і у юридичній практиці. Вивчення народовладдя та форм його реалізації знаходяться у міждисциплінарній площині, адже є предметом дослідження різних наук: юридичних, політичних, філософських, історичних.

Спроби систематизувати напрацювання науковців щодо вказаної проблематики, проаналізувати ретроспективу зарубіжних та вітчизняних досліджень, виокремити перспек-

тивні напрями дослідження були зроблені рядом українських правознавців та політологів: А. Янчук [1], Ф. Веніславським [2], Л. Шипіловим [3], С. Сворак [4] та ін.

Однак стрімкий розвиток суспільства, діджиталізація, поява та поширення нових форм народовладдя та можливостей для реалізації права на спротив потребують оновлення теоретичної бази та вивчення результатів сучасних досліджень.

Мета статті. Дана наукова розвідка є авторською спробою систематизувати сучасні дослідження щодо народовладдя, його форм, типових та нетипових, права на спротив як однієї з форм реалізації реального народовладдя, а також виокремити ті питання, які потребують подальшого теоретико-методологічного дослідження та вдосконалення нормативно-правової бази.

Виклад основного матеріалу. Проблема суверенітету народу, безпосереднього здійснення ним влади, безпосередньої і представницької демократії та народовладдя почали цікавитися ще у XIX – початку XX ст. Українські вчені, зокрема Б. Кістяковський [5], досліджували переважно розвиток теоретичних учень та обґрунтування ідеї народовладдя, протиставлення влади монарха новим формам правління, що виходили з концепції народного суверенітету, ідей безпосередньої влади народом.

У радянський період дослідження народовладдя розглядалося в контексті побудови комунізму, соціалізму та диктатури пролетаріату. До них, зокрема, відносяться праці учених-конституціоналістів Г. Барабашева, А. Безуглова, Л. Григоряна, В. Дорогіна, В. Кабишева та інших [1, с. 31-32].

Зі здобуттям Україною незалежності, становлення нової системи органів державної влади, проведення першого історичного референдуму та виборів поставили на порядок денний питання вивчення народовладдя, його форм та механізмів. Ці теми стали основними для досліджень вчених майже двадцятирічного періоду 1990 – 2010-х рр.

Окремі аспекти здійснення влади народом вивчалися українськими науковцями через дослідження народного суверенітету, народовладдя, загальні та історичні питання теорії та практики реалізації народного суверенітету, теоретичних основ окремих форм демократії. Цією проблематикою займалися українські науковці-юристи Г. Волянська [6], В. Людвік [7] та вчені-конституціоналісти Л. Шипілов [8], І. Сліденко [9].

Ще одним напрямом дослідження є питання політико-правової природи конституцій, конституціоналізму, в контексті чого науковці приділяють увагу проблематиці народного суверенітету, права народу безпосередньо реалізовувати владу. Так, наприклад, цими питаннями займалися конституціоналісти О. Копиленко [10], М. Савчин [11], А. Крусян [12].

Дослідженням народовладдя, зокрема формування правових доктрин народовладдя на трансформаційному етапі розвитку держави і суспільства, займалась українська дослідниця О. Тодика [13].

Одним з перших комплексних досліджень безпосереднього здійснення влади народом була колективна монографія, створена в Інституті держави і права ім. В. М. Корецького НАН України «Конституційно-правові форми безпосередньої демократії в Україні: проблеми теорії і практики» [14]. У ній висвітлені результати дослідження конституційно-правових основ безпосередньої демократії в Україні, конституційно-правових основ виборів до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, конституційно-правові основи референдумів в Україні, гарантії безпосередньої демократії тощо.

У зв'язку з становленням та розвитком місцевого самоврядування в Україні протягом перших двадцяти років незалежності, його конституційним та законодавчим закріпленням значно активізуються дослідження в цій сфері, які в тому числі, стосувалися окремих аспектів безпосереднього здійснення влади народом на місцевому рівні.

Зокрема, досить детально в цей період досліджуються питання участі громадян у здійсненні місцевого самоврядування, демократії в місцевому самоврядуванні тощо. Цій проблематиці присвячені праці В. Кравченка [15], О. Прієшкіної [16], П. Трачука [17], О. Баганова [18] та інших. Досить ґрунтовно основні форми безпосередньої участі громадян у здійсненні місцевого самоврядування також досліджувались у колективній

монографії «Актуальні проблеми становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні» [19].

Окремим формам демократії присвячено низку робіт. Так, В. Федоренко [20], В. Погорілко [21, 22], М. Бондар [23], Ю. Барабаш [24] питання всеукраїнських та місцевих референдумів, особливостей конституційного забезпечення їх проведення та реалізації громадян права на участь у референдумах.

Вибори як інститут безпосередньої демократії та спосіб делегування народом належної йому влади стали предметом багатьох наукових розробок, серед яких можна виділити роботи юристів М. Ставнійчук [25], О. Тодики [26], Р. Максакова [27]. Автори піднімають такі питання, як поняття виборів як політичного владоустановчого суспільно-правового явища в системі конституційного ладу України; методологічні засади і політико-правові аспекти виборів, функції виборів і виборчого законодавства, концепція місцевого виборчого права, класифікація принципів місцевих виборів в Україні.

З розвитком практики реалізації реального народовладдя предметом наукових розвідок ставали такі форми, як мирні збори громадян (О. Васьковська [28]), звернення громадян (Л. Лазаренко [29]), право на страйк (Н. Швець [30]).

В окремих випадках безпосереднє здійснення влади народом розглядається як конституційне право громадян на участь в управлінні державними справами. Зокрема, у цьому тематичному напрямі було здійснено дисертаційне дослідження О. Чуб на тему «Конституційне право громадян України на участь в управлінні державними справами» [31], в якому проаналізовано структуру конституційно-правового механізму реалізації права громадян України на участь в управлінні державними справами, визначено чинники, що впливають на його здійснення за сучасних умов, а також розглянуто існуючі форми реалізації права громадян України на участь в управлінні державними справами.

Серйозним науковим доробком у межах дослідження цієї проблематики є також докторська дисертація О. Мурашина «Акти прямого народовладдя у правовій системі» [32], у межах якої вивчено варіанти впливу громадської думки, що містяться в актах прямого народовладдя, на суспільну діяльність, нормативні засади прийняття актів прямого народовладдя, організаційно-функціональні аспекти їх дії, роль цих актів у механізмі правового регулювання; визначено умови забезпечення ефективності їх реалізації.

Також активно до процесу вивчення народовладдя та форм реалізації були включені науковці-політологи. Варто відзначити праці: дослідження І. Кресіної «Громадянське суспільство і проблеми народовладдя в Україні» [33] та комплексну монографію «Політичний режим і народовладдя в Україні: політологічний аналіз» [34].

За останнє десятиліття питання реального народовладдя актуалізувалося в зв'язку з виникненням та активізацією нетипових форм реалізації в Україні та світі: поточних, як процедури Е-демократії (е-консультації, е-голосування, е-петиції, краудсорсинг), та екстралегальних, як стихійні майдани, революції, державні перевороти, сепаратизм, тероризм. Сервіси Е-демократії швидко набирають обертів в Україні, зокрема електронні петиції та звернення громадян, а революція Гідності спонукала до пошуку правових механізмів реалізації права на спротив.

Сьогодні фокус правових досліджень знаходиться на таких актуальних формах народовладдя, як: народна законодавча ініціатива [35], громадський контроль органів влади [36], всеукраїнський референдум [37], парламентські слухання [38, 39].

Протягом останніх кількох років предметом зацікавленості стали форми народовладдя, пов'язані з Е-демократією та діджиталізацією суспільних відносин. Практичне застосування відкритих даних як інструменту народовладдя досліджувалось О. Лоленко [40]. Низка політологів та дослідників державного управління (В. Політанський [41], А. Акімов [42], О. Карпенко [43] та інші) розглядають електронну демократію як форму участі громадян, через які вони можуть реалізовувати реальне народовладдя та безпосередньо брати участь у реалізації політичних рішень.

Реформа децентралізації також актуалізувала питання вивчення місцевого самоврядування як ще одного механізму реального народовладдя в Україні. Низка праць до-

слідників присвячена вивченню місцевого самоврядування з точки зору механізму реалізації громадою права на народовладдя [44, 45, 46]. Так, правознавці В. Серьогін та С. Серьогіна обґрунтовують думку, що реформа децентралізації не повинна обмежуватися інституційними змінами, а має забезпечити перехід від консультативної до партисипативної демократії, коли кожен член територіальної громади матиме право і реальну здатність безпосередньо або через виборних представників впливати на процес вироблення і зміст публічно-владних рішень, які безпосередньо визначають умови життя на відповідній території [47].

Після 2014 року з'явилась низка досліджень, присвячених тематиці права на спротив як форми реалізації реального народовладдя. Українські дослідники Д. Зборошенко [48], В. Кравчук [49], В. Кириченко [50] надають ретроспективу становлення та утвердження права на спротив у світі, робить спробу систематизувати підходи до визначення права на непокору (опір). Український правознавець К. Павшук розглядає право громадян на спротив як елемент забезпечення стабільності конституційного ладу України не тільки через призму мирних форм реалізації права на громадянську непокору, а й непрямих форм опору – всенародного референдуму, громадських слухань, «народного вето» і народної законодавчої ініціативи [51]. Крім того, українські правознавці почали досліджувати феномен «електоральної революції» як форми реалізації права на спротив. В цьому контексті доктор юридичних наук В. Федоренко визначає поняття та сутнісні ознаки «електоральної революції» в Україні, яка реалізувалася у процесі та в результатах виборів Президента України і народних депутатів України у 2019 р. Зокрема, під категорією «електоральна революція» автор пропонує розуміти новітній тип революції, заснованої на цінностях демократії, конституціоналізму та поваги до прав людини, що передбачає докорінну зміну внаслідок і за результатами проведення виборів старих політичних еліт на нові, а також формування нових цілей, завдань і пріоритетів розвитку держави у взаємодії з громадянським суспільством [52].

В цьому контексті дослідниками постійно порушуються питання права громадян на мирні зібрання. Зокрема, практикуючий правознавець М. Самбор вперше у сучасній українській науці досліджує форми здійснення права на мирні зібрання та їхню конституційну інституціоналізацію [53]. Автор доводить, що для здійснення права на мирні зібрання необхідна наявність певної форми соціальної комунікації, у якій і може знайти здійснення право на свободу мирних зібрань.

Частина українських правознавців досліджують народовладдя крізь призму правової культури та правосвідомості народу. Так, львівський правознавець Л. Богів обґрунтував вплив правової свідомості на практику реалізації форм прямого народовладдя (вибори, референдум, народний контроль і народна ініціатива), а також на народний спротив [54]. Крім того, дослідник вважає, що одним із найефективніших способів уникнення зловживання правом народу на опір владі є підвищення рівня його правосвідомості, формування у нього адекватних уявлень щодо прав та свобод людини і громадянина, а також щодо їхніх обов'язків.

Одним із інструментів підвищення правової та політичної культури, ефективності використання інструментів участі та реалізації реального народовладдя може бути громадянська освіта. Як засіб підвищення ефективності здійснення реального народовладдя вона потребує розпланованої політики втілення на всіх рівнях та формах освіти, державної підтримки та має віддалені у час результати. Однак, досвід так званих розвинутих демократій переконує, що це один з найефективніших способів формування відповідальних громадян з високим рівнем політико-правової культури та культури участі. Здійснення реального народовладдя кожним громадянином не можливе без знань, вмінь, навичок реалізації конкретних форм народовладдя.

В Україні тематика громадянської освіти знаходиться переважно в площині педагогічних (С. Ткачов [55], Л. Шелюк [56]) та політологічних досліджень (П. Дем'янчук [57]). Питання осмислення громадянської освіти як інструменту вдосконалення реального народовладдя в Україні поки залишається поза увагою дослідників.

Висновки і пропозиції. Стан вивченості теми, що досліджується, характеризується актуальністю і полідисциплінарністю, проте реалізація реального народовладдя і права на спротив, як однієї з його форм, не розглядалася науковцями з точки зору їх соціального призначення та чиннику примирення держави і суспільства.

Нелінійний розвиток світу сьогодні актуалізує питання зрілості взаємовідносин Держави і Суспільства. Форматом таких взаємовідносин можуть виступати політичний режим, соціальний контракт, реальне народовладдя. Вони встановлюють системні правила гри, за якими підтримка державних інститутів масами конвертується в зростання сукупного соціального капіталу різного роду (у тому числі правового, матеріального та соціального захисту громадян). Контрольні точки взаємовідносин держави і суспільства віддзеркалюють форми реалізації реального народовладдя і вплив права на спротив на стратегічні рішення владних інститутів. Зміна філософії управління державою на врядування і самоврядування народу є стратегічним завданням України сьогодні. Ключовими чинниками за таких умов має стати коригування управлінських практик у бік прозорості дій і залученості громадськості до процесу прийняття рішень державою та органів місцевого самоврядування [58]. Підґрунтям цього коригування має стати вдосконалення теоретико-правових засад реалізації реального народовладдя.

Дослідження специфіки реалізації права на спротив як форми реального народовладдя через його соціальне призначення дозволить встановити кореляцію між правовою культурою громадян та перспективами демократизації суспільства, де право здатне виступити каналом комунікації між рівнем правової культури суб'єкта реального народовладдя (людини, громадянина, народу) і самим процесом реалізації народовладдя.

Список використаної літератури

1. Янчук А. О. Становлення і сучасний стан наукової розробленості проблематики безпосереднього здійснення влади народом. Правничий вісник Університету «КРОК». 2011. Вип. 10. С. 31-37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvuk_2011_10_7 (дата звернення 30.03.2020)
2. Веніславський Ф. Ідея народовладдя в теорії та практиці українського державотворення (соціально-правова цінність ідеї народовладдя). Вісник Конституційного Суду України. 2011. № 3. С. 48-56.
3. Шипілов Л. М. Народовладдя як основа демократичної держави: Монографія. Харків: Видавництво «ФІНН», 2009. 216 с.
4. Сворак С. Д. Народовладдя у державно-правових ученнях України XIX – XX століть: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2016. 40 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/5681/Diss.pdf?sequence=2&isAllowed=y> (дата звернення 30.03.2020).
5. Кістяківський Б. Соціальні науки і право. Антологія лібералізму. Політико-правові вчення та верховенство права. К., 2008. 992 с.
6. Волянська Г. М. Народний суверенітет та форми його реалізації в Україні: конституційно-правові аспекти: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. К., 1995. 229 с.
7. Людвік В. Д. Принцип народного суверенітету в історії політико-правової думки, теорії права та політичній практиці: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2009. 23 с.
8. Шипілов Л. М. Принцип народовладдя і його здійснення в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2004. 207 с.
9. Сліденко І. Д. Теоретичні та конституційні засади народного суверенітету. Конституція і народний суверенітет в Україні: проблеми теорії і практики реалізації. К., 2008. С. 9-28.
10. Копиленко О. Л. Конституція Автономної Республіки Крим: проблеми прийняття, затвердження, реалізації. К.: Таксон, 2001. 362 с.
11. Савчин М. В. Конституціоналізм і природа конституції. Ужгород: Ліра, 2009. 372 с.
12. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм. К.: Юрінком Інтер, 2010. 560 с.
13. Тодика О. Ю. Народовладдя на трансформаційному етапі розвитку держави і суспільств. Харків: Право, 2007. 480 с.
14. Конституційно-правові форми безпосередньої демократії в Україні: проблеми теорії і практики / за ред. В. Ф. Погорілка. К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. 356 с.
15. Участь громадян у здійсненні місцевого самоврядування: навчальний посібник / за ред. В. В. Кравченка. К.: Атіка, 2004. 264 с.
16. Прієшкіна О. В. Правове регулювання безпосередньої демократії в місцевому самоврядуванні України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Одеса, 2002. 218 с.
17. Трачук П. А. Участь громадян України у місцевому самоврядуванні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. К., 2003. 244 с.

18. Батанов О. В. Конституційно-правовий статус територіальних громад в Україні: монографія. К. : Ін Юре, 2003. 512 с.
19. Актуальні проблеми становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні / за ред. В. В. Кравченка, М. О. Баймуратова, О. В. Батанова. К.: Атіка, 2007. 864 с.
20. Федоренко В. Л. Конституційно-правові основи всеукраїнського референдуму: проблеми теорії і практики: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. К., 1999. 197 с.
21. Погорілко В. Ф. Референдуми в Україні: історія та сучасність. К.: Ін-т держави і права НАН України, 2000. 248 с.
22. Погорілко В. Ф. Референдне право України. К.: Ліра-К, 2006. 366 с.
23. Бондар М. Ю. Конституційний референдум: теорія та практика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Одеса, 2017. 220 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/7214/Diss.pdf?sequence=4&isAllowed=y>.
24. Барабаш Ю. Г. Шляхи оптимізації конституційної моделі інституту референдуму в Україні. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2009. № 6. С. 31-40.
25. Ставнійчук М. І. Законодавство про вибори народних депутатів України: проблеми теорії і практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. К., 1999. 18 с.
26. Тодика О. Ю. Вибори в парламенти країн СНД (порівняльно-правовий аспект): автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків, 2002. 19 с.
27. Максакова Р. М. Вибори до органів місцевого самоврядування: проблеми теорії і практики: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02. К., 2003. 17 с.
28. Васьковська О. В. Конституційне право на мирні збори та механізм його реалізації в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. К., 2007. 21 с.
29. Лазаренко Л. А. Конституційне право на звернення людини і громадянина та його забезпечення в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. К., 2010. 21 с.
30. Швець Н. М. Право на страйк та механізм його реалізації: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2008. 18 с.
31. Чуб О. О. Конституційне право громадян України на участь в управлінні державними справами: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків, 2004. 21 с.
32. Мурашин О. Г. Акти прямого народовладдя у правовій системі: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.02. К., 2001. 420 с.
33. Кресіна І. Громадянське суспільство і проблеми народовладдя в Україні. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень. 2004. Вип. 25. С. 36-49.
34. Політичний режим і народовладдя в Україні: політологічний аналіз за ред. Ф. М. Рудича. К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. 455 с.
35. Средницька І. Ю. Народна законодавча ініціатива: зарубіжний досвід та перспективи запровадження в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2016. 24 с.
36. Кравчук В. Система громадського контролю як складова народовладдя. Публічне право: науково-практичний юридичний журнал. 2019. № 2. С. 24-30.
37. Мельниченко В. Правове регулювання всеукраїнського референдуму за народною ініціативою і розвиток народовладдя. Право України. 2019. № 10. С. 113-129.
38. Куян І. Парламентські слухання як форма і засіб забезпечення народовладдя в Україні. Право України. 2019. № 10. С. 130-141.
39. Ключковський Ю. Референдум у системі державного режиму представницької демократії. Право України. 2019. № 10. С. 95-112.
40. Лоленко О. Відкриті дані як інструмент народовладдя. Право України. 2019. № 11. С. 241-254.
41. Політанський В. С. Електронна демократія як основа демократичного устрою сучасного суспільства. Приватне та публічне право. 2019. № 1. С. 8-12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prpulaw_2019_1_4 (дата звернення 30.03.2020).
42. Акімов А. В. Електронна демократія як альтернативна форма управління в Україні. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління. 2018. Т. 29 (68), № 3. С. 23-27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sntvupa_2018_29_3_7 (дата звернення 30.03.2020).
43. Карпенко О. Партисипативні трансформації на місцевому рівні: електронна та цифрова демократія. Актуальні проблеми державного управління. 2019. Вип. 1. С. 111-115. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ardu_2019_1_21 (дата звернення 30.03.2020).
44. Кравченко Т. А. Інституційне забезпечення безпосередньої участі громадян України у місцевому самоврядуванні. Аспекти публічного управління. 2015. № 10. С. 72-82.
45. Ніколайшин М. Механізми прямого народовладдя – необхідна умова стабільних відносин між органами державної влади і територіальними громадами. Участь громади в місцевому самоврядуванні в Україні: молоді автори. К, 2015. С. 21-28.
46. Батанов О. В. Муніципальна влада у теорії та практиці народовладдя: проблеми співвідношення та взаємодії. Часопис Київського університету права. 2019. № 2. С. 47-53.
47. Серьогін В., Серьогіна С. Децентралізація і місцеве самоврядування у контексті зміцнення народовладдя в Україні. Право України. 2019. № 10. С. 158-174.

48. Зборошенко Д. М. Право народу на опір в історико-правовій думці: від зародження до утвердження. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2016. Т. 181. С. 69-73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAun_2016_181_18 (дата звернення 30.03.2020).
49. Кравчук В. М. Право народу на громадську непокору та опір у забезпеченні сучасної демократії. Публічне право. 2017. № 2. С. 55-63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2017_2_9 (дата звернення 30.03.2020).
50. Кириченко В. Спротив пригніченню – право сили чи право права? Історико-правовий часопис. 2015. № 2. С. 3-8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2015_2_3 (дата звернення 30.03.2020).
51. Павшук К. О. Право на опір у контексті сучасних демократичних процесів/ Проблеми законності. 2015. Вип. 129. С. 92-98. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2015_129_13 (дата звернення 30.03.2020).
52. Федоренко В. Демократія, демократизація та феномен «електоральної революції» 2019 року в Україні. Право України. 2019. № 11. С. 200-224.
53. Самбор М. А. Конституційні форми здійснення права на мирні зібрання: збори, мітинги, походи, демонстрації. Право України. 2019. № 8. С. 255-267.
54. Богів Я. Роль правосвідомості в процесі реалізації народного суверенітету. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2017. № 861. С. 540-547. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulprun_2017_861_80 (дата звернення 30.03.2020).
55. Ткачов С. І. Громадянська освіта як багатомірне поняття. Педагогіка та психологія. 2010. Вип. 37. С. 96-104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ped_2010_37_14 (дата звернення 30.03.2020).
56. Шелюк Л. Громадянська освіта: проблеми впровадження. Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія. 2014. Вип. 33. С. 55-62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vird_2014_33_10 (дата звернення 30.03.2020).
57. Дем'янчук О. П. Політична і громадянська освіта як політичний інститут: потреба формування в Україні. Гілея. 2015. Вип. 102. С. 412-416. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2015_102_110 (дата звернення 30.03.2020).
58. Нагорняк Т. Л. Конфлікт держави і суспільства в Україні. Грані. 2015. № 10(1). С. 79-87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2015_10_17 (дата звернення 30.03.2020).

References

1. Yanchuk, A.O. (2011) Formation and current state of scientific development of the issue of direct exercise of power by the people. Legal bulletin of «KROK» University, 10, 31–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvuk_2011_10_7 [in Ukrainian].
2. Venislavskiy, F. (2011) The idea of democracy in the theory and practice of Ukrainian statehood (social and legal value of the idea of democracy). Visnyk Konstytutsiynoho Sudu Ukrainy, 3, 48–56 [in Ukrainian].
3. Shypilov, L. M. (2009) Democracy as the basis of a democratic state. Kharkiv: «FINN» [in Ukrainian].
4. Svorak, S. D. (2016), Democracy in the state and legal doctrines of Ukraine of the XIX – XX. Extended abstract of candidate's thesis. Kharkiv [in Ukrainian]. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/5681/Diss.pdf?sequence=2&isAllowed=y>.
5. Kistiakivskiy, B. (2008) Social sciences and law. Anthology of liberalism. Political and legal doctrines and the rule of law. Kyiv [in Ukrainian].
6. Volianska, H. M. (1995) People's sovereignty and forms of its implementation in Ukraine: constitutional and legal aspects. Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
7. Liudvik V. D. (2009) The principle of people's sovereignty in the history of political and legal thought, theory of law and political practice. Extended abstract of candidate's thesis. Kharkiv [in Ukrainian].
8. Shypilov, L. M. (2004) The principle of democracy and its implementation in Ukraine. Doctor's thesis. Kharkiv [in Ukrainian].
9. Slidenko, I. D. (2008) Theoretical and constitutional principles of people's sovereignty, Konstytutsiia i narodnyi suverenitet v Ukraini: problemy teorii i praktyky realizatsii [in Ukrainian].
10. Kopylenko O. L. (2001) The Constitution of the Autonomous Republic of Crimea: problems of adoption, approval, implementation. Kyiv: Takson [in Ukrainian].
11. Savchyn M. V. (2009) Constitutionalism and the nature of the constitution. Uzhhorod: Lira [in Ukrainian].
12. Krusian A. R. (2010) Modern Ukrainian constitutionalism. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
13. Todyka O. Yu. (2007) Democracy at the transformational stage of development of the state and societies. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
14. Constitutional and legal forms of direct democracy in Ukraine: problems of theory and practice (2001). Kyiv: Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy [in Ukrainian].
15. Participation of citizens in the implementation of local self-government (2004) Kyiv: Atika [in Ukrainian].
16. Priieshkina O. V. (2002) Legal regulation of direct democracy in local self-government of Ukraine. Doctor's thesis. Odesa [in Ukrainian].
17. Trachuk, P. A. (2003) Participation of Ukrainian citizens in local self-government. Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
18. Batanov, O. V. (2003). Constitutional and legal status of territorial communities in Ukraine: Kyiv [in Ukrainian].

19. Current problems of formation and development of local self-government in Ukraine, (2007). Kyiv: Atika [in Ukrainian].
20. Fedorenko, V. L. (1999) Constitutional and legal bases of the all-Ukrainian referendum: problems of theory and practice. Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
21. Pohorilko, V. F. (2000) Referendums in Ukraine: history and modernity. Kyiv: Instytut derzhavy i prava NAN Ukrainy [in Ukrainian].
22. Pohorilko, V. F. (2006) Referendum law of Ukraine. Kyiv: Lira-K [in Ukrainian].
23. Bondar, M. Yu. (2017) Constitutional referendum: theory and practice. Doctor's thesis. Odesa. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/7214/Diss.pdf?sequence=4&isAllowed=y> [in Ukrainian].
24. Barabash, Yu. H. (2009) Ways to optimize the constitutional model of the referendum institution in Ukraine. Biuletyn Ministerstva yustytzii Ukrainy, 6, 31–40 [in Ukrainian].
25. Stavniichuk, M. I. (1999) Legislation on elections of people's deputies of Ukraine: problems of theory and practice. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
26. Todyka, O. Yu. (2002) CIS parliamentary elections (comparative legal aspect). Extended abstract of candidate's thesis. Kharkiv [in Ukrainian].
27. Maksakova, R. M. (2003) Elections to local governments: problems of theory and practice. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
28. Vaskovska, O. V. (2007) The constitutional right to peaceful assembly and the mechanism of its implementation in Ukraine. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
29. Lazarenko, L. A. (2010) The constitutional right to appeal of a person and a citizen and its provision in Ukraine. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
30. Shvets, N. M. (2008) The right to strike and the mechanism for its implementation. Extended abstract of candidate's thesis. Kharkiv [in Ukrainian].
31. Chub, O. O. (2004) The constitutional right of citizens of Ukraine to participate in the management of state affairs. Extended abstract of candidate's thesis. Kharkiv [in Ukrainian].
32. Murashyn, O. H. (2001) Acts of direct democracy in the legal system. Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
33. Kresina, I. (2004) Civil society and problems of democracy in Ukraine. Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen, 25, 36–49 [in Ukrainian].
34. Political regime and democracy in Ukraine: political science analysis (2011). Kyiv: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy [in Ukrainian].
35. Srednytska, I. Yu. (2016) People's legislative initiative: foreign experience and prospects of implementation in Ukraine. Extended abstract of candidate's thesis. Odesa [in Ukrainian].
36. Kravchuk, V. (2019) The system of public control as a component of democracy. Publichne pravo, 2, 24–30 [in Ukrainian].
37. Melnychenko, V. (2019) Legal regulation of the all-Ukrainian referendum on the people's initiative and the development of democracy. Law of Ukraine, 10, 113–129 [in Ukrainian].
38. Kuian, I. (2019) Parliamentary hearings as a form and means of ensuring democracy in Ukraine. Law of Ukraine, 10, 130–141 [in Ukrainian].
39. Kliuchkovskiy, Yu. (2019) Referendum in the system of the state regime of representative democracy. Law of Ukraine, 10, 95–112 [in Ukrainian].
40. Lolenko, O. (2019) Open data as a tool of democracy. Law of Ukraine, 11, 241 – 254 [in Ukrainian].
41. Politanskyi, V. S. (2019) Electronic democracy as the basis of the democratic system of modern society. Pryvatne ta publichne pravo, 1, 8–12 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prpulanw_2019_1_4 [in Ukrainian].
42. Akimov, A. V. (2018) E-democracy as an alternative form of government in Ukraine. Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Derzhavne upravlinnia, 29(68), 3, 23–27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sntvupa_2018_29_3_7 [in Ukrainian].
43. Karpenko, O. (2019) Participatory transformations at the local level: electronic and digital democracy. Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia, 1, 111 – 115 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2019_1_21 [in Ukrainian].
44. Kravchenko, T. A. (2015) Institutional support for the direct participation of Ukrainian citizens in local self-government. Aspekty publichnoho upravlinnia, 10, 72–82 [in Ukrainian].
45. Nikolaishyn, M. (2015) Mechanisms of direct democracy – a necessary condition for stable relations between public authorities and territorial communities. Uchast hromady v mistsevomu samovriaduvanni v Ukraini: molodi avtory, 21–28 [in Ukrainian].
46. Batanov, O. V. (2019) Municipal power in the theory and practice of democracy: problems of correlation and interaction. Chasopys Kyivskoho universytetu prava, 2, 4–53 [in Ukrainian].
47. Serohin, V., Serohina, S. (2019) Decentralization and local self-government in the context of strengthening democracy in Ukraine. Law of Ukraine, 10, 158 – 174 [in Ukrainian].
48. Zboroshenko, D. M. (2016) The right of the people to resist in historical and legal thought: from birth to establishment. Scientific Notes of NaUKMA. Legal Science, 181, 69–73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAun_2016_181_18. [in Ukrainian]
49. Kravchuk, V. M. (2017) The people's right to public disobedience and resistance to modern democracy. Publichne pravo, 2, 55–63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2017_2_9 [in Ukrainian].

50. Kyrychenko, V. (2015) Resistance to oppression – the right of force or the right of law? *Istoryko-pravovyi chasopys*, 2, 3–8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2015_2_3 [in Ukrainian].
51. Pavshuk, K. O. (2015) The right to resist in the context of modern democratic processes. *Problemy zakonnosti*, 129, 92–98. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2015_129_13 [in Ukrainian].
52. Fedorenko, V. (2019) Democracy, democratization and the phenomenon of the «electoral revolution» of 2019 in Ukraine. *Law of Ukraine*, 11, 200 – 224 [in Ukrainian].
53. Sambor, M. A. (2019) Constitutional forms of exercising the right to peaceful assembly: meetings, rallies, marches, demonstrations. *Law of Ukraine*, 8, 255 – 267 [in Ukrainian].
54. Bohiv, Ya. (2017). The role of legal consciousness in the process of realization of people's sovereignty. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnik»*. *Yurydychni nauky*, 861, 540–547. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2017_861_80 [in Ukrainian].
55. Tkachov, S. I. (2010) Civic education as a multidimensional concept. *Pedahohika ta psykhohiia*, 37, 96–104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znphnpu_ped_2010_37_14 [in Ukrainian].
56. Sheliuk, L. (2014) Civic education: problems of implementation. *Visnyk Instytutu rozvytku dytyny. Serii: Filosofiia, pedahohika, psykhohiia*, 33, 55 – 62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vird_2014_33_10 [in Ukrainian].
57. Demianchuk, O. P. (2015) Political and civic education as a political institution: the need for formation in Ukraine. *Gileã*, 102, 412 – 416. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2015_102_110 [in Ukrainian].
58. Nahorniak, T. L. (2015) The conflict between the state and society in Ukraine. *Grani*, 10(1), 79 – 87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2015_10_17 [in Ukrainian].

Стаття надійшла 15.04.2020 р.

А. В. Гайдю, аспірантка

Донецкий национальный университет имени Василя Стуса
Кафедра конституционного, международного и уголовного права
ул. Грушевского, 2, Винница, 21000, Украина
e-mail: h.haidu@donnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3271-5943>

СОСТОЯНИЕ НАУЧНОЙ ИЗУЧЕННОСТИ ПРАВА НА СОПРОТИВЛЕНИЕ КАК ФОРМЫ РЕАЛИЗАЦИИ РЕАЛЬНОГО НАРОДОВЛАСТИЯ

Резюме

В современных условиях становления демократии в Украине чрезвычайно актуализировался вопрос реализации реального народовластия, в частности права на сопротивление. Данная научная разведка – это авторская попытка выяснить состояние изученности права на сопротивление как формы реализации народовластия в Украине. Это позволит выявить теоретические пробелы и заполнить их с помощью научного осмысления практики реализации различных форм народовластия с целью дальнейшего нормативного урегулирования и легитимации этих форм.

Исследование специфики реализации права на сопротивление как формы реального народовластия через его социальное назначение позволит установить корреляцию между правовой культурой граждан и перспективами демократизации общества, где право способно выступить каналом коммуникации между уровнем правовой культуры субъекта реального народовластия (человека, гражданина, народа) и собственно процессом реализации народовластия.

Ключевые слова: право на сопротивление, реальное народовластие, демократия, суверенитет.

H. V. Haidu, PhD Student
Vasyl' Stus Donetsk National University
Department of Constitutional, International and Criminal Law
Hrushevskoho Street, 2, Vinnytsia, 21000, Ukraine
e-mail: h.haidu@donnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3271-5943>

STATE OF SCIENTIFIC RESEARCH ON THE RIGHT TO RESISTANCE AS A FORM OF REALIZATION OF REAL DEMOCRACY

Summary

Under the current conditions of democracy in Ukraine, the issue of realization of real democracy, in particular the right to resist, has become extremely important. This scientific investigation is the author's attempt to find out the state of research on the right to resist as a form of real democracy in Ukraine. This will help to identify theoretical gaps and fill them with a scientific understanding of the practice of implementing various forms of real democracy in order to further regulate and legitimize these forms. The formation and forms of real democracy are uneven in both legislative support and legal practice. Ukrainian researchers studied a retrospective of foreign and domestic research on real democracy.

The rapid development of society, digitization, the emergence and spread of new forms of real democracy and opportunities for the realization of the right to resist require updating the theoretical basis and studying the results of modern research. The state of study of the research topic is characterized by relevance and polydisciplinarity, but the implementation of real democracy and the right to resist, as one of its forms, has not been considered by scientists in terms of their social purpose and reconciliation factor.

The study of the specifics of the realization of the right to resist as a form of real democracy through its social purpose will establish a correlation between the legal culture of citizens and the prospects of democratization of society, where law can act as a channel of communication between the level of legal culture of the subject of real democracy and the process of realization of democracy.

Keywords: right to resist, real democracy, democracy, sovereignty.